

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЛЕВЧЕНКО НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК [37(477)(09)+061.213](043.3)

**ПІДГОТОВКА ОРГАНІЗАТОРІВ ДИТЯЧОГО РУХУ В УКРАЇНІ
(20–30-ті роки ХХ століття)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент
Коляда Наталія Миколаївна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
професор кафедри соціальної педагогіки,
соціальної роботи та історії педагогіки;

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Петренко Оксана Борисівна,
Рівненський державний
гуманітарний університет,
завідувач кафедри теорії і методики виховання;

кандидат педагогічних наук, доцент
Сараєва Олена Вікторівна,
Херсонський державний університет,
доцент кафедри педагогіки, психології й
освітнього менеджменту.

Захист відбудеться «24» червня 2015 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 74.053.01 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

Автореферат розіслано «22» травня 2015 р.

В. о. ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради

О. В. Браславська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У нових соціально-економічних та соціокультурних умовах все більших обертів набирає дитячий рух – активний суб'єкт соціальної політики держави, своєрідний соціально-педагогічний феномен, складова соціального руху, що становить спільні дії дітей та дорослих, які об'єдналися з метою накопичення соціального досвіду, формування ціннісних орієнтацій та самореалізації; унікальний соціально-педагогічний фактор, що активно стимулює дитяче самоствердження, самовизначення і соціалізацію.

Дитячі організації й об'єднання різної цільової та змістової спрямованості як соціальні інститути позаформального виховання знаходять своє місце у соціально-політичній системі суспільства, про що наголошується в Конвенції ООН про права дитини, Законі України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998 р., зі змінами), Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004), проекті Концепції дитячого руху в Україні (2006), Указі Президента України «Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні» (2008), Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2009–2015 роки (2009) та інших нормативно-правових документах.

Аналіз сучасної практики виявив професійну некомпетентність дорослих (соціальних педагогів, організаторів) у питаннях взаємодії з дитячими об'єднаннями, відсутність кадрів, здатних підтримати дитячу соціально та особистісно значущу ініціативу й самодіяльність. Однією із причин цього є новизна ситуації, що склалася в дитячому русі: демонополізований, варіативний за цілями, цінностями, спрямованістю діяльності, різноманітний за формами, він має поки що незначний соціальний і виховний вплив та потребує підготовки відповідних висококваліфікованих фахівців – організаторів дитячого руху.

Майже всі сучасні дитячі та молодіжні об'єднання виростили на цільово-змістових та організаційно-стильових запозиченнях досвіду піонерської та комсомольської організацій радянського періоду. І навіть незважаючи на постійне «відхрещування» від своїх попередників, вони успадкували від них та намагаються відтворити в принципово нових соціально-економічних умовах організаційно-методичні засади, виховні й навчальні пріоритети, принципи управління і т.п. Нічого осудливого в цьому немає, як немає й сумнівів у загальній користі названих пріоритетів та принципів – величезного як за обсягом, так і за змістом виховного потенціалу історико-педагогічного досвіду діяльності дитячих формувань.

Однак сьогодні багато говорять про недоліки радянської педагогічної науки, зокрема: залежність від партійних ухвал, підміну дослідницьких методик узагальненням передового досвіду вчителів, інтерес не до реальних проблем освіти, а до ідеального вчителя і зразкового учня. Проте не варто забувати, що «...радянська педагогіка – це частина цілого, частина історії вітчизняної педагогічної науки, яку не можна вихолостити, переіменувати або стерти з пам'яті. До неї треба звертатися, критично осмислювати, прагнути бачити її достоїнства і прорахунки»¹.

---

¹ Педагогічна наука на сторінках журналу «Советская педагогика» (1937–1991) : Бібліографічний покажчик / уклад. проф. Н.С. Побірченко. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2010. – С. 8.

Важливим є виявлення оптимального виховного потенціалу дитячого руху та його структур (об'єднань, організацій і т.д.) та усвідомлення із сучасних позицій багатого вітчизняного соціально-виховного досвіду.

На різних історико-педагогічних етапах приділялася значна увага дослідженню проблеми підготовки кадрів для дитячого руху, насамперед, піонерської організації, яка займала монопольну позицію (за деякими винятками) в дитячому середовищі як масова організація. Значну роль в історії розвитку дитячого руху відіграли такі форми підготовки дорослих лідерів, як курси, школи, класи вожатих, а згодом – відділення педагогічних училищ та факультети педагогічних навчальних закладів.

У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників висвітлено такі аспекти цієї проблеми: професійна підготовка вчителя до взаємодії з дитячими громадськими об'єднаннями (Л. Алієва, І. Гордін, С. Харченко та ін.); готовність студентів до співпраці з дитячою організацією, формування професійної майстерності вожатого, піонерського працівника (О. Лісовець, В. Лебединський, Р. Литвак, О. Соколова та ін.).

Серед інших досліджень відзначаємо праці М. Басова, А. Кирпичника, Н. Коляди, В. Кудинова, Ю. Кудряшова, Р. Охрімчук, І. Руденко, Т. Трухачової та ін. Дослідники пов'язували професійну діяльність організаторів дитячого руху із соціально-педагогічним потенціалом піонерської організації; формуванням позиції вожатого та вчителя як педагога-організатора, які володіють теоретичними та практичними знаннями для роботи з дитячим колективом.

Серед наукових досліджень та розвідок сучасних учених-педагогів, у яких розглянуто названу проблему крізь призму інших проблем педагогічної науки, роботи О. Адаменко, Л. Березівської, В. Береки, Л. Ваховського, В. Виноградової-Бондаренко, Н. Гупана, Н. Дічек, С. Дмитренко, В. Кузя, Н. Останіної, О. Петренко, О. Петришен, Н. Побірченко, О. Сарасвої, О. Сухомлинської, Л. Цибулько, С. Черкасової, Т. Філімонової, Т. Цвірової, В. Федяєвої та ін.

Однак переважна більшість зазначених досліджень тільки опосередковано торкаються досліджуваної теми в контексті розвитку дитячого та молодіжного руху чи мають фрагментарний характер. До цього часу проблема підготовки організаторів дитячого руху не стала предметом спеціального педагогічного дослідження, що надає їй особливої науково-теоретичної значущості та актуальності. Як свідчить історіографічний аналіз проблеми, у вітчизняній історико-педагогічній науці нині відсутнє цілісне дослідження проблеми підготовки організаторів дитячого руху в Україні на різних історико-педагогічних етапах, зокрема в 20–30-х роках ХХ століття – періоду, коли дитячий рух був новим засобом цільового соціального виховання підростаючого покоління, різноплановим соціально-педагогічним явищем, основними ознаками якого були самодіяльність, певною мірою самоорганізованість і громадськість.

Отже, нерозробленість зазначеної наукової проблеми в історії педагогіки, її актуальність і необхідність вивчення на сучасному етапі реформування системи освіти та соціального виховання й зумовили вибір теми дослідження – **«Підготовка організаторів дитячого руху в Україні (20–30-ті роки ХХ століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження є

складовою наукової теми кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Актуальні проблеми історико-педагогічного знання» (державний реєстраційний номер № 0111U009198) та держбюджетної теми «Розвиток дитячого руху в Центральній Україні (друга половина XIX – XX століття)» (державний реєстраційний номер № 0110U001000, 2010–2012 рр.). Тему дослідження затверджено вченою радою університету (протокол № 4 від 30.11.2009 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні НАПН України (протокол № 1 від 23.02.2010 р.).

Мета дослідження – виявити і розкрити соціально-педагогічні засади підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки XX століття.

Відповідно до теми і мети визначено такі **задачі дослідження**:

1. Проаналізувати історіографію проблеми, джерельну базу дослідження та уточнити його ключові поняття.
2. Здійснити ретроспективний аналіз підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки XX століття.
3. Виокремити основні форми підготовки організаторів дитячого руху в Україні в досліджуваній період.
4. Охарактеризувати науково-методичну складову підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки XX століття.

Об'єкт дослідження – розвиток дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки XX століття.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні засади підготовки організаторів дитячого руху в Україні в досліджуваній період.

Методи дослідження. Для розв'язання задач дослідження використовувався комплекс таких взаємопов'язаних методів: *конкретно-пошуковий* (здійснено теоретичний аналіз, синтез, систематизацію і класифікацію архівних документів та друкованих джерел із досліджуваної проблеми); *логіко-історичний аналіз* (проаналізовано матеріали педагогічних видань, навчально-методичну літературу, архівні документи, статистичні відомості про підготовку організаторів дитячого руху досліджуваного періоду); *конструктивно-генетичний* (висвітлено суспільно-політичні, соціально-економічні, культурно-національні передумови виникнення та визначено етапи підготовки організаторів дитячого руху в досліджуваній період); *порівняльно-зіставний* (здійснено порівняльно-зіставний аналіз подій, явищ і фактів, навчальних планів, програм, підручників і посібників, що використовувалися на різних етапах підготовки організаторів дитячого руху, простежено генезу поглядів на досліджувану проблему); *історико-ретроспективний* (охарактеризовано зміст, форми і методи підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки XX століття); *історико-типологічний* (показано специфіку досліджуваного явища та розроблено його типологію).

Хронологічні межі дослідження охоплюють 20–30-ті роки XX століття. *Нижня межа* дослідження (початок 20-х років XX століття) зумовлена

початком етапу становлення дитячого руху як основного фактора соціального виховання («Декларація про соціальне виховання дітей», 1920 р.; «Кодекс законів про народну освіту УСРР», 1922 р.; «Руководство по соціальному вихованню», 1923 р.), що супроводжувався стрімким розвитком дитячих організацій та гострою потребою в організаторах дитячого руху. В цей час створюються структури, відомства, заклади, які займаються підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації організаторів дитячого руху різних рівнів.

Верхня межа дослідження (кінець 30-х років ХХ століття) – етап реорганізації, пов'язаний із завершенням періоду розвитку різнопланового громадського дитячого руху та початком періоду діяльності єдиної масової пришкольньої піонерської організації. Посилюється увага до педагогічних аспектів роботи вожатого, посада старшого вожатого вводиться до штатного розпису школи, у зв'язку з чим відбувається переорієнтація на стаціонарні форми підготовки, зокрема, школи піонервожатих (постанова X Пленуму ЦК ВЛКСМ «Про самостійну підготовку старших піонерпрацівників», 1939 р.).

Територіальні межі дослідження відповідають адміністративно-територіальній належності українських земель у визначених хронологічних межах, а саме – території Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР).

Джерельну базу дослідження становлять:

документи, що зберігаються у фондах *архівних установ*: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Київ (фонди: № 1 – Верховна Рада України. 1917 – 2002 рр.; № 166 – Народний комісаріат освіти УСРР. 1919 – 1935 рр.; № 4346 – Український науково-дослідний інститут педагогіки, м. Харків; № 5127 – Український науково-дослідний інститут педагогіки, м. Харків, з 1936 г. – м. Київ), Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Київ (фонди: № 1 – Центральний Комітет Комуністичної партії України; № 7 – Центральний комітет Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України);

матеріали фондів ряду *бібліотек*: Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка та ін.;

періодичні видання: *журнали* – «Радянська освіта» (1923–1931), «Просвещение Донбасса» («Освіта Донбасу») (1922–1930), «Бюлетень НКО УСРР» (1922–1934), «Путь просвещения» (1922–1930), «Український вісник рефлексології та експериментальної педагогіки» (1925–1932), «Дитячий рух» (1925–1934), «Піонервожатий» (1934–1941), «Вожатый» (1924–1988), «Колхозный вожатый» (1931–1932), «Пионер» (1928–1941) та ін.; *газети* – «Юный спартак» (1922–1924), «Юный ленинец» (1924–1925), «На зміну» (1925–1928), «Юный пионер» (1933–1941) та ін.;

статистичні відомості, збірники документів, праці вітчизняних педагогів, матеріали історико-педагогічних досліджень (автореферати, дисертації, монографії), довідково-бібліографічна література.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

виявлено і розкрито соціально-педагогічні засади підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття – цілісну сукупність вихідних положень,

ідей, принципів, правил, вимог на рівні організаційного (нормативне забезпечення), змістового (зміст, напрями, форми і методи), науково-методичного (науково-методичний супровід та інформаційно-комунікаційне забезпечення) структурних складників цілеспрямованого процесу оволодіння знаннями та вміннями з метою набуття навичок, необхідних для виконання певних видів робіт, задоволення індивідуальних освітніх запитів та ініціатив у сфері дитячого руху через різні форми здобуття професійної освіти;

обґрунтовано періодизацію процесу підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття: 1920–1923 рр. – етап становлення; 1923–1927 рр. – етап розвитку; 1927 р. – кінець 30-х років ХХ століття – етап реорганізації;

виокремлено основні форми підготовки організаторів дитячого руху в Україні в досліджуваний період: за видом – курси, семінари, школи, наради, конференції, кабінети; за тривалістю – короткотривалі або тимчасові, довготривалі або постійні; за способом проведення – заочні, стаціонарні, самоосвіта; за цільовою спрямованістю – для «низових», керівних, наукових кадрів; за предметною спрямованістю організатора – наприклад, для інструкторів із фізичного виховання; за типом дитячих формувань відповідно до місця їх діяльності – для вожатих міських (сільських) загонів, для вожатих «транспортних загонів» та ін.; за віком членів дитячих організацій – для вожатих піонерських загонів, вожатих жовтеньських груп; за національною належністю організаторів або членів дитячих організацій – курси піонерпрацівників нацменшин (для підготовки вожатих єврейських, польських, німецьких загонів та ін.);

охарактеризовано науково-методичну складову підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття, що охоплює: підготовку керівних та наукових кадрів дитячого руху в Україні; науково-методичне та інформаційно-комунікаційне забезпечення досліджуваного процесу;

– *уточнено* сутність ключових понять дослідження: «дитячий рух», «організатор дитячого руху», «підготовка організаторів дитячого руху», «соціально-педагогічні засади підготовки організаторів дитячого руху» та ін.);

– *удосконалено* наукові уявлення про історіографію проблеми, джерельну базу дослідження;

– *подальшого розвитку набуло* висвітлення внеску українських та зарубіжних педагогів, теоретиків і практиків у справу підготовки організаторів дитячого руху в досліджуваний період.

До наукового обігу введено маловідомі та невідомі архівні документи, історичні факти, пов'язані з проблемою підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, представлений у додатках, джерельна база можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії педагогіки, соціальної педагогіки, педагогіки дитячого руху, історії України; у підготовці навчально-методичного забезпечення навчальних курсів «Історія педагогіки», «Теорія та історія соціального виховання», «Теорія та методика роботи

з дитячими та молодіжними організаціями України», «Соціальна молодіжна політика» та ін.; для написання підручників та посібників з історії педагогіки та соціальної педагогіки.

Результати дослідження використовуються у роботі Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування МОН України та НАПН України при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Результати дослідження *впроваджено* в навчальний процес Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка про впровадження № 251/1539 від 01.12.2014 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 1537/01 від 29.09.2014 р.), Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка про впровадження № 1277 від 18.11.2014 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення й висновки дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня, а саме: *міжнародних* – «Роль едукаційного середовища в підготовці вчителя початкової школи» (Умань, 2010), «Социализация и ресоциализация личности в условиях современного общества» (Київ, 2010), «Сучасні тенденції використання дидактичних ідей Яна Амоса Коменського» (Умань, 2012); *всеукраїнських* – «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2011), «Образ дитини у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях» (Харків, 2011), «Сучасні наукові дослідження у галузі професійної педагогічної освіти» (Умань, 2012), «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри» (Умань, 2012), «Розвиток вітчизняного та зарубіжного дитячого руху: історія і сучасність» (Умань, 2012), «Педагогічно-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)» (Умань, 2014), «Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти» (Київ, 2014); обговорювалися на *засіданнях кафедри* соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації. Результати дисертації відображено в 9 одноосібних наукових працях, серед яких: 6 статей відображають основні результати (1 – у зарубіжному періодичному виданні), 2 – апробаційного характеру, 1 – додатково відображає результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (410 найменувань, із них 40 архівних джерел), 9 додатків на 120 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 341 сторінка. Основний текст – 180 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; визначено територіальні, хронологічні межі та схарактеризовано джерельну базу дослідження; подано відомості про апробацію результатів,

публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретичні основи дослідження»* – здійснено аналіз історіографії проблеми та джерельної бази дослідження; уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження; здійснено ретроспективний аналіз підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблемі підготовки організаторів дитячого руху в різні роки присвячено наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників у різних наукових галузях – історії, соціології, психології, педагогіці.

Окремі аспекти проблеми підготовки організаторів дитячого руху досліджуваного періоду розглядали у своїх працях його сучасники, учені, педагоги 20–30-х років ХХ століття (Е. Гернле, І. Жуков, О. Залужний, М. Зотін, М. Крупеніна, Н. Крупська, М. Конопльов, Ф. Корольов, М. Миронов, Д. Попов, І. Соколянський та ін.), які розглядали дитячий рух як основний фактор соціального виховання.

Дослідники радянського періоду вивчали формування професійної майстерності вожатого, піонерського працівника (Г. Абросимова, Л. Алієва, Л. Балясна, Л. Божович, І. Гордін, І. Іванов, К. Зикова, Т. Коннікова, М. Монахов, В. Лебединський, О. Соколова та ін.).

Вивчення проблеми підготовки організаторів дитячого руху, зокрема досліджуваного періоду, актуалізується починаючи з 90-х років ХХ століття. Сучасні дослідники М. Басов, М. Богуславський, А. Волохов, Н. Гайдук, Л. Донченко, А. Кирпичник, Н. Коляда, В. Кудинов, Ю. Кудряшов, Е. Мальцева, Ю. Поліщук, І. Руденко та ін. розглядають проблему підготовки організаторів дитячого руху, частково – в історико-педагогічному аспекті.

Історіографічний аналіз проблеми засвідчує, що процес накопичення знань про підготовку організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття відбувався в декілька етапів, які зумовлені суспільно-політичними умовами в країні і відображають найважливіші педагогічні явища, пов'язані з підготовкою організаторів дитячого руху різного рівня:

1-й етап (10-ті – перша половина 20-х років ХХ століття) – зародження педагогіки дитячого руху, один із напрямів якої – вивчення процесу підготовки організаторів дитячих самодіяльних об'єднань; поява перших праць про досліджуваний процес. Нижня межа першого етапу історіографії проблеми хронологічно передуює межах нашого дослідження, але праці 10-х років ХХ століття з проблеми підготовки організаторів дитячих самодіяльних об'єднань містять цінний фактологічний матеріал для дослідження передумов появи перших організаторів дитячого руху;

2-й етап (друга половина 20-х – середина 30-х років ХХ століття) – розвиток досліджень з проблеми підготовки організаторів дитячого руху – новий етап наукового педагогічного осмислення дитячого руху, пов'язаний із виявленням специфічних можливостей цієї особливої галузі, що історично одержала назву «піонерський рух»;

3-й етап (друга половина 30-х – середина 50-х років ХХ століття) – етап «спаду» багатопланового вивчення педагогічною наукою піонерського руху та проблеми підготовки його організаторів;

4-й етап (друга половина 50-х – 90-ті роки ХХ століття) – етап активізації,

відродження педагогічних досліджень, відновлення систематичного, поглибленого вивчення проблеми підготовки організаторів дитячого руху;

5-й етап (з 90-х років ХХ століття до сьогодні) – сучасний етап розвитку історіографічних праць із проблеми підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття.

Незважаючи на значну кількість історико-педагогічних праць, історіографічний аналіз свідчить про недостатній рівень дослідженості проблеми підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття.

Аналіз джерельної бази дослідження засвідчив, що з-поміж інших груп на особливу увагу заслуговують письмові джерела, а саме: *документи партійних, молодіжних і дитячих організацій; опубліковані звернення, листи, відозви* радянських органів до піонерів та школярів, учителів, комсомольців; *статті, листи, висловлювання* про піонерів партійних, державних і громадських діячів; *статистичні джерела* – збірки, що видавалися статистичним підвідділом ЦК ЛКСМ і його архівом, з інформацією про склад піонерської організації, зростання її рядів; *матеріали періодичної преси* – значна кількість періодичних видань як українських, так і всесоюзних, загальнопедагогічних журналів та спеціальних періодичних видань, що містять матеріали, присвячені дитячому руху, підготовці його організаторів, зокрема журнали «Дитячий рух» («Піонервожатий»), «Вожатый» та ін.; *документи освітніх, наукових установ, навчальних закладів та органів народної освіти* – нормативно-правові документи з питань розвитку освіти, соціального виховання, підготовки організаторів дитячого руху періоду 20–30-х років ХХ століття (накази, інструкції, доповіді, методичні листи тощо), що видавалися Наркомосом, Головсоцвихом та іншими керівними органами. Джерела дослідження містять цінний дослідницький матеріал, ґрунтовний аналіз якого сприяв досягненню мети дослідження – виявити і розкрити соціально-педагогічні засади підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття.

Встановлено, що в понятійному апараті проблеми підготовки організаторів дитячого руху існують певні розбіжності, що потребує його удосконалення та впорядкування. З цією метою було уточнено сутність таких основних понять дослідження: «дитячий рух», «організатор дитячого руху», «підготовка організаторів дитячого руху», «соціально-педагогічні засади підготовки організаторів дитячого руху».

З'ясовано, що, на думку одних учених, дитячий рух – це загальносоціальне явище, яке має свою специфіку, структуру, охоплює велику групу дітей та підлітків на засадах спільної діяльності, сприяє самовираженню, самовизначенню та соціалізації особистості. Інші вважають, що дитячий рух – це одна з форм соціально значущої активності дітей за участю дорослих, які в процесі вихованої взаємодії допомагають дітям організувати їхню діяльність.

Аналіз різних підходів до визначення поняття «дитячий рух» дає можливість охарактеризувати його як соціально-педагогічну систему, що виражає роль дитинства у суспільстві, має освітньо-культурологічний потенціал та є сферою професійної та суспільної діяльності педагогів-вихователів, педагогів-організаторів.

З'ясовано, що *організатор дитячого руху (дитячого об'єднання, дитячої організації)* – це педагог-вихователь, професіонал у галузі дитячого руху, учасник і організатор життєдіяльності дитячого колективу. У дисертації, враховуючи

термінологічну специфіку досліджуваного періоду, одночасно використовуємо поняття, синонімічні до поняття «організатор дитячого руху»: «вожатий», «піонервожатий», «піонерпрацівник», «піонерорганізатор» та ін.

Підготовкою організаторів дитячого руху вважаємо цілеспрямований процес оволодіння професійними знаннями та вміннями з метою набуття навичок, необхідних для виконання певних видів робіт, задоволення індивідуальних освітніх запитів та ініціатив у галузі дитячого руху через різні форми професійної освіти (вищі і спеціалізовані навчальні заклади, стажування на курсах підвищення кваліфікації і т.д.) у контексті інтеграції громадських і державних освітніх інститутів, що забезпечують підготовку й підвищення кваліфікації організаторів дитячих організацій та об'єднань.

Відповідно *соціально-педагогічні засади підготовки організаторів дитячого руху* розглядаємо як цілісну сукупність вихідних положень, ідей, принципів, правил, вимог на рівні організаційного (нормативне забезпечення), змістового (зміст, напрями, форми і методи), науково-методичного (науково-методичний супровід та інформаційно-комунікаційне забезпечення) структурних складників цілеспрямованого процесу оволодіння знаннями та вміннями з метою набуття навичок, необхідних для виконання певних видів робіт, задоволення індивідуальних освітніх запитів та ініціатив у сфері дитячого руху через різні форми здобуття професійної освіти.

Встановлено, що мету, завдання, форми і методи підготовки організаторів дитячого руху на різних етапах розвитку дитячого руху визначали суспільно-політичні, соціально-економічні та соціально-культурні умови розвитку суспільства, особливості освітньої політики. Це і було обрано основним критерієм запропонованої періодизації досліджуваного явища в хронологічних межах 20–30-х років ХХ століття:

1-й етап (1920–1923 рр.) – становлення підготовки організаторів дитячого руху в Україні;

2-й етап (1923–1927 рр.) – розвиток підготовки організаторів дитячого руху в Україні;

3-й етап (1927 р. – кінець 30-тих років ХХ століття) – реорганізація підготовки організаторів дитячого руху в Україні.

З'ясовано, що з розвитком дитячого руху як фактора соціального виховання, соціально-педагогічного явища актуалізується потреба в підсиленні педагогічної складової підготовки піонерських кадрів. При цьому вся робота проходила під керівництвом ЦК партії, який постійно координував діяльність Наркомосвіти і ЦК ЛКСМ у розробці навчальних планів, програм підготовки піонерських кадрів, приділяючи велику увагу їх ідейно-політичній та науково-педагогічній спрямованості.

На кінець 30-х років ХХ століття склалася розгалужена система підготовки і підвищення кваліфікації основних категорій піонерських працівників:

- *керівного складу* (працівники республіканських, обласних, окружних і районних бюро юних піонерів, керівники піонерських кабінетів, клубів, будинків та ін.);
- *«низового» складу* (працівники піонерських кабінетів, станцій, клубів, будинків; вожаті піонерських загонів, груп жовтенят, форпостів та ін.);
- *наукові працівники* в галузі дитячого руху (аспіранти, працівники наукових,

науково-методичних установ, відділів).

У другому розділі – «*Організаційні форми підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття*» – охарактеризовано роботу курсів, семінарів та шкіл підготовки піонерських кадрів різного рівня; заочне навчання та самоосвіту організаторів дитячого руху в досліджуваний період.

На основі ретроспективного аналізу здійснено узагальнену класифікацію різноманітних форм підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття за такими критеріями:

- за видом (курси, семінари, школи, наради, конференції, кабінети);
- за тривалістю (короткотривалі або тимчасові, довготривалі або постійні);
- за способом проведення (заочні, стаціонарні, самоосвіта);
- за цільовою спрямованістю (для «низових», керівних, наукових кадрів);
- за предметною спрямованістю організаторів (наприклад, для інструкторів із фізичного виховання);
- за типом дитячих формувань відповідно до місця їх діяльності (для вожатих міських (сільських) загонів, для вожатих «транспортних загонів» та ін.);
- за віком членів дитячих організацій (для вожатих піонерських загонів, жовтеньських груп);
- за національною приналежністю організаторів або членів дитячих організацій (курси піонерпрацівників нацменшин для підготовки вожатих єврейських, польських, німецьких загонів та ін.).

З'ясовано, що *курси* стали першим кроком до систематичної планової підготовки організаторів дитячого руху. Найбільш поширеними різновидами курсів були: курси піонерських працівників, центральні курси з підготовки губернських і обласних працівників дитячого руху, центральні курси підвищення кваліфікації працівників соціального виховання, двотижневі курси для вожатих піонерзагонів, курси перепідготовки методистів, викладачів педагогічних технікумів і інститутів, курси підготовки працівників із жовтеньцями, курси підготовки працівників піонерських загонів, курси підготовки працівників позашкільних установ, двотижневі окружні й районні курси сільських вожатих, обласні курси підготовки старших піонервожатих, обласні і районні курси піонерських працівників, кущові курси новачків-вожатих селищних і колгоспних загонів та ін.

Програми курсів підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-х роках ХХ століття включали найбільш важливі питання педагогіки дитячого руху, що охоплювали п'ять циклів (піонерський, суспільно-політичний, педагогічний, загальноосвітній, фізкультури і гігієни). Слухачі вивчали історію розвитку й становлення дитячих організацій, методичні засади системи роботи з колективом і т.п. Велика роль відводилася самостійній роботі, де курсанти проявляли свої здібності, розвивали мислення та збагачували світогляд. Особливу увагу було зосереджено на питаннях педагогіки як найбільш важливого компонента роботи організаторів дитячого руху. Розглядалися проблеми виховної роботи, статевого виховання, впливу середовища на особистість, розвиток дитячого руху та інші.

Як показав аналіз програмного забезпечення, в підготовці організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття важлива роль відводилася практичному навчанню. Курсанти вчилися спостерігати, аналізувати, досліджувати роботу

організацій, загонів у загальному та в деталях, викладаючи це у своїх щоденниках та звітах.

Однак курсова підготовка не змогла повністю задовольнити тогочасні потреби в підготовці кваліфікованих піонерпрацівників, оскільки за місяць роботи курси не могли дати майбутньому організатору необхідних систематичних знань та навичок з теорії та практики дитячого руху.

Встановлено, що найпоширенішою формою навчання піонерських вожатих були *семінари*: семінари для працівників піонерських таборів, районні й повітові семінари для вожатих загонів юних піонерів і груп жовтенят та ін. На відміну від курсів, вони були постійнодіючими і давали можливість ширше знайомити вожатих із кращим досвідом роботи. Завдання семінарів – спонукати вожатих до самоосвіти, самопідготовки, виробити інтерес до читання педагогічної, методичної літератури, активізувати процес засвоєння знань, сприяти створенню дружного, згуртованого колективу вожатих.

Проаналізувавши програми курсів і семінарів як основних форм підготовки організаторів дитячого руху в 20–30-ті роки ХХ століття, приходимо до висновку, що за способом і терміном проведення вони були різними. Мінімальний термін навчання становив два тижні, максимальний – шість місяців. Тематика семінарів була схожою і несла одну мету – навчити слухачів, організаторів дитячого руху, працювати з дітьми різного віку, враховуючи їхні вікові особливості та потреби. Всі програми склалися з теоретичної та практичної частини. Для підготовки організаторів дитячого руху використовувалися такі форми навчання: лекції, практичні та теоретичні заняття, бесіди, конференції, дискусії, тематичні вечори та ін.

Зростання піонерських лав, формування загонів на базі школи потребувало більшої кількості добре освічених і педагогічно підготовлених вожатих. У зв'язку з цим ЦК КП(б), Наркомосвіти і ЦК ЛКСМ активізували підготовку піонерських кадрів у *школах піонервожатих* (школа інструкторів дитячого руху, Всесоюзна вища школа підготовки піонерських працівників та ін.), які відіграли важливу роль у підготовці і перепідготовці піонерських кадрів, оскільки давали системні загальноосвітні й суспільно-політичні знання, теоретичні і практичні знання в галузі педагогіки і теорії дитячого руху.

З розвитком дитячого руху поступово було створено систему підготовки піонерських кадрів, яка мала за мету неперервність загальноосвітніх, політичних і педагогічних знань. Тому однією з форм підготовки організаторів дитячого руху була *самоосвіта*, основне завдання якої – самостійне вивчення наукової, науково-популярної, навчальної, політичної, педагогічної та іншої літератури. Також у 20–30-ті роки ХХ століття широко використовувалася *заочна форма навчання* як форма перепідготовки або підвищення кваліфікації вожатих, учителів, працівників піонерзагонів. Це були курси (заочні курси піонерських працівників, заочні курси піонервожатих та ін.), консультації (допомога вожатим, комсомольському активу в піонерській роботі з питань теорії і практики дитячого руху).

У третьому розділі – **«Науково-методична складова підготовки організаторів дитячого руху в Україні (20–30-ті роки ХХ століття)»** – охарактеризовано особливості підготовки керівних та наукових кадрів дитячого руху в Україні;

науково-методичне та інформаційно-комунікаційне забезпечення досліджуваного процесу.

З'ясовано, що в СРСР *підготовка керівних кадрів* дитячого руху розпочалася з 1928 року на педолого-педагогічному факультеті відділу комдитруху в Академії комуністичного виховання ім. Н. Крупської (Москва).

В УСРР цей процес бере відлік з 1930 року, коли при педагогічних навчальних закладах у Харкові та Києві було створено два факультети комуністичного дитячого руху при інститутах соціального виховання. Крім того, при педагогічних технікумах було створено 26 відділів комуністичного дитячого руху. До основних форм підготовки організаторів-керівників дитячого руху відносимо також районні курси-з'їзди та районні гуртки.

Важливою ланкою *підготовки наукових кадрів* дитячого руху в 20–30-ті роки ХХ століття були як республіканські, так і всесоюзні установи. З метою поліпшення науково-методичної роботи в галузі піонерського руху в 1929 році в Москві було створено Центральний будинок комуністичного дитячого руху, на базі якого в 1931 році відкрито Центральний науково-дослідний інститут комуністичного дитячого руху. В червні 1930 року відбулася Перша всесоюзна конференція з науково-методичних проблем комдитруху. Згодом вийшли у світ перші ґрунтовні наукові праці з історії й теорії комуністичного дитячого руху.

В УСРР важливою подією в розвитку дитячого руху було відкриття в 1932 році в Харкові Українського науково-дослідного інституту комуністичного дитячого руху (УНДІ КДР), завданнями якого були: розробка теоретичних проблем, підготовка кваліфікованих наукових кадрів, популяризація піонерського руху. В інституті працювало 4 сектори: сектор методів роботи піонерорганізації; сектор взаємодії школи й піонерської організації; сектор історії дитячого комуністичного руху; сектор програм і методів підготовки кадрів комдитруху. Співробітники УНДІ КДР узагальнювали кращий досвід роботи, збирали матеріали в різних регіонах України, використовували методи довготривалого експерименту, теоретичного аналізу, анкетування. Один із напрямів діяльності інституту – методичний супровід підготовки організаторів дитячого руху: організація різних форм підготовки організаторів дитячого руху, підготовка та видання методичної літератури, зокрема підручників з комдитруху для вожатих піонерзагонів, брошур методичного змісту тощо.

З розвитком дитячого руху виникла необхідність у створенні та постійному вдосконаленні його *науково-методичного супроводу*, що здійснювався за такими основними напрямками: підготовка методичних видань (посібників, збірників, підручників і т.п.); діяльність методичних установ – піонерських кабінетів (кабінетів комдитруху), педагогічних кабінетів, кімнат вожатих, клубів вожатих та ін., які сприяли удосконаленню методичної підготовки організаторів дитячого руху; проведення низки заходів організаційно-методичного змісту – нарад вожатих, конференцій, екскурсій-конференцій, зборів, педагогічних читань і т.п., на яких обговорювали стан справ на місцях, ставили певні завдання до кожного етапу роботи, обговорювали практичні питання тощо.

Важливим аспектом науково-методичної складової підготовки організаторів

дитячого руху в Україні у 20–30-ті роки ХХ століття вважаємо інформаційно-комунікаційне забезпечення досліджуваного процесу. Питанням дитруху, піонерської роботи відводилось значне місце у педагогічних журналах, серед яких: «Радянська освіта» (1923–1931), «Просвещение Донбасса» («Освіта Донбасу») (1922–1930), «Бюлетень НКО УСРР» (1922–1934), «На путях к новой школе» (1922–1933), «Путь просвещения» (1922–1930), «Комуністична освіта» (1931–1941), «Український вісник рефлексології та експериментальної педагогіки» («За марксо-ленінську педагогіку») (1925–1932) та ін.

У контексті предметного поля нашого дослідження заслуговує на увагу спеціальна піонерська періодика, до якої відносимо журнал «Дитячий рух» (1925–1934, з 1934 р. – «Піонервожатий») – республіканський орган Центрального бюро Комуністичного дитячого руху при ЦК ЛКСМУ; та журнал «Вожатый» (1924–1988) – суспільно-політичний та методичний журнал ЦК ВЛКСМ та Центральної ради Всесоюзної піонерської організації імені В. І. Леніна та ін.

Отже, для всіх етапів розвитку досліджуваного процесу основними соціально-педагогічними засадами підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття характерними є такі: громадсько-державний характер підготовки; взаємодія органів народної освіти й комсомолу під керівництвом комуністичної партії; єдність ідейно-політичної, загальноосвітньої і педагогічної підготовки; орієнтація на різноманітність форм підготовки і перепідготовки, різних за змістом та цільовою спрямованістю; неперервність процесу підвищення кваліфікації; зумовленість змісту навчальних планів і програм завданнями, які стояли перед піонерською організацією.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення важливого й актуального завдання – виявлення та розкриття соціально-педагогічних засад підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених задач і стали підставою для таких висновків:

1. Аналіз історико-педагогічних джерел дозволив вважати 20–30-ті роки ХХ століття початком становлення та розвитку системи підготовки нового типу педагога – організатора дитячого руху. Ця система впродовж усього ХХ століття розвивалася, змінювалася, вдосконалювалась, долала стан криз, труднощів, набувала життєвості і стійкості.

Історіографічний огляд проблеми підготовки організаторів дитячого руху в Україні в хронологічних межах дослідження представлено такими етапами: *10-ті – перша половина 20-х років ХХ століття – зародження педагогіки дитячого руху*, один із напрямів якої – вивчення процесу підготовки організаторів дитячих самодіяльних формувань та об'єднань (Е. Гернле, І. Жуков, О. Пантюхов, С. Шацький та ін.); *друга половина 20-х – середина 30-х років ХХ століття – розвиток досліджень* проблеми підготовки організаторів дитячого руху (І. Жуков, А. Залкінд, В. Зорін, М. Конопльов, М. Крупеніна, Н. Крупська, М. Миронов, Д. Попов, І. Соколянський та ін.); *друга половина 30-х – середина 50-х років ХХ століття – етап «спадку»* багатопланового вивчення педагогічною наукою

піонерського руху (І. Гордін, Ф. Корольов, В. Ханчин, З. Ходоровська, В. Яковлев та ін.); друга половина 50-х – 90-ті роки ХХ століття – етап активізації, відродження педагогічних досліджень, відновлення систематичного, поглибленого вивчення явища дитячого руху загалом та проблеми підготовки його організаторів зокрема (Л. Алієва, М. Басов, М. Богуславський, І. Руденко, О. Сорочинська, Т. Трухачова, І. Цветкова та ін.); з 90-х років ХХ століття до сьогодні – сучасний етап розвитку історіографічних праць із проблеми підготовки організаторів дитячого руху в Україні в досліджуваний період (М. Басов, М. Богуславський, О. Бондарчук, А. Зайченко, Н. Коляда, Н. Костіна, Е. Мальцева, Р. Охрімчук, І. Руденко, Л. Шелестова та ін.). Аналіз історіографії проблеми засвідчує, що проблема підготовки організаторів дитячого руху в 20–30-ті роки ХХ століття не були предметом спеціального дослідження і потребують належного вивчення.

Проаналізовано джерельну базу дослідження, яку становлять документи партійних, молодіжних і дитячих організацій; опубліковані звернення, листи, відозви; статті, листи; статистичні джерела; матеріали періодичної преси; документи освітніх, наукових установ, навчальних закладів та органів народної освіти досліджуваного періоду.

У результаті аналізу понятійно-категоріального апарату дослідження з'ясовано, що *дитячий рух* – соціально-педагогічна система, що виражає роль дитинства у суспільстві, має освітньо-культурологічний потенціал та є сферою професійної та суспільної діяльності педагогів-вихователів, педагогів-організаторів.

У роботі, враховуючи термінологічну специфіку досліджуваного періоду, одночасно використано синонімічні поняття «організатор дитячого руху», «вожатий», «піонервожатий», «піонерпрацівник», «піонерорганізатор» та ін. Визначено сутність понять: *організатор дитячого руху (дитячого об'єднання, дитячої організації)* – це педагог-вихователь, професіонал у галузі дитячого руху, учасник і організатор життєдіяльності дитячого колективу; *підготовка організаторів дитячого руху* – цілеспрямований процес оволодіння професійними знаннями та вміннями з метою набуття навичок, необхідних для виконання певних видів робіт, задоволення індивідуальних освітніх запитів та ініціатив у галузі дитячого руху через різні форми професійної освіти (вищі і спеціалізовані навчальні заклади, стажування на курсах підвищення кваліфікації і т.д.) у контексті інтеграції громадських і державних освітніх інститутів, що забезпечують підготовку й підвищення кваліфікації організаторів дитячих організацій та об'єднань; *соціально-педагогічні засади підготовки організаторів дитячого руху* – цілісна сукупність вихідних положень, ідей, принципів, правил, вимог на рівні організаційного (нормативне забезпечення), змістового (зміст, напрями, форми і методи), науково-методичного (науково-методичний супровід та інформаційно-комунікаційне забезпечення) структурних складників цілеспрямованого процесу оволодіння знаннями та вміннями з метою набуття навичок, необхідних для виконання певних видів робіт, задоволення індивідуальних освітніх запитів та ініціатив у сфері дитячого руху через різні форми здобуття професійної освіти.

2. Здійснено ретроспективний аналіз підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття. Враховуючи суспільно-політичні, соціально-економічні та соціально-культурні умови розвитку суспільства, особливості

освітньої політики, мету, завдання, форми і методи підготовки організаторів дитячого руху запропоновано періодизацію процесу підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття: 1920–1923 рр. – етап становлення; 1923–1927 рр. – етап розвитку; 1927 р. – кінець 30-х років ХХ століття – етап реорганізації.

Встановлено, що на кінець 30-х років ХХ століття склалася розгалужена система підготовки і підвищення кваліфікації основних категорій піонерських працівників: *керівного складу* (працівники республіканських, обласних, окружних і районних бюро юних піонерів, керівники піонерських кабінетів, клубів, будинків та ін.); *«низового» складу* (працівники піонерських кабінетів, станцій, клубів, будинків; вожаті піонерських загонів, груп жовтенят, форпостів та ін.); *наукові працівники* в галузі дитячого руху (аспіранти, працівники наукових, науково-методичних установ, відділів).

3. Форми підготовки організаторів дитячого руху в Україні в досліджуваній період виокремлено за такими критеріями: *за видом* (курси, семінари, школи, наради, конференції, кабінети); *за тривалістю* (короткотривалі або тимчасові, довготривалі або постійні); *за способом проведення* (заочні, стаціонарні, самоосвіта); *за цільовою спрямованістю* (для «низових», керівних, наукових кадрів); *за предметною спрямованістю організатора* (наприклад, для інструкторів із фізичного виховання); *за типом дитячих формувань відповідно до місця їх діяльності* (для вожатих міських (сільських) загонів, для вожатих «транспортних загонів» та ін.); *за віком членів дитячих організацій* (для вожатих піонерських загонів, жовтенятських груп); *за національною належністю* організаторів або членів дитячих організацій (курси піонерпрацівників нацменшин для підготовки вожатих єврейських, польських, німецьких загонів та ін.).

З'ясовано, що основними формами підготовки організаторів дитячого руху в Україні в досліджуваній період були: курси, семінари та школи підготовки піонерських кадрів різного рівня, заочне навчання та самоосвіта організаторів дитячого руху.

4. Охарактеризовано науково-методичну складову підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття, що охоплює:

– *підготовку керівників дитячого руху*, що здійснювалася за допомогою таких форм, як: відділ комдитруху при педолого-педагогічному факультеті Академії комуністичного виховання (Москва, 1928 р.); факультети комуністичного дитячого руху при інститутах соціального виховання (Харків, Київ, 1930 р.); відділення комуністичного дитячого руху при педагогічних технікумах; курси (центральні й окружні), курси-з'їзди, гуртки (районні й міські) та ін.;

– *формування наукових кадрів дитячого руху*. Важливою ланкою підготовки наукових кадрів дитячого руху в 20–30-ті роки ХХ століття були такі республіканські та всесоюзні установи: Український науково-дослідний інститут педагогіки (Харків, 1926 р.), Будинок комуністичного дитячого руху (Харків, 1930 р.), Науково-дослідний інститут комуністичного дитячого руху (Харків, 1932–1934 рр.), факультет комуністичного дитячого руху Харківського інституту народної освіти (Харків, 1932 р.), Центральний будинок комуністичного дитячого руху (Москва, 1929 р.), Науково-дослідний інститут дитячого комуністичного руху

(Москва, 1931 р.);

– *науково-методичний супровід* підготовки організаторів дитячого руху, що здійснювався за такими основними напрямками: підготовка методичних видань (посібників, збірників, підручників і т.п.); діяльність методичних установ – піонерських кабінетів (кабінетів комдитруху), педагогічних кабінетів, кімнат вожатих, клубів вожатих та ін.; проведення низки заходів організаційно-методичного змісту (нарад вожатих, конференцій, екскурсій-конференцій, зборів, педагогічних читань і т.п.);

– *інформаційно-комунікаційне забезпечення* підготовки організаторів дитячого руху, що здійснювалося через матеріали періодичної преси («Дитячий рух», «Вожатий», «Радянська освіта», «Український вісник рефлексології та експериментальної педагогіки» та ін.).

Проведене дослідження не претендує на висвітлення всіх аспектів порушеної проблеми. Передусім, заслуговують на окреме вивчення такі питання, як науково-методичне забезпечення підготовки організаторів дитячого руху в Україні; підготовка та підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху на різних етапах його розвитку, що не увійшли до хронологічних меж нашого дослідження тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Педан Н. В. Підготовка організаторів дитячого руху в Україні (20–30-ті роки ХХ століття) / Н. В. Педан // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. / Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини ; [ред. кол.: Побірченко Н.С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ппжовтий, 2010. – Вип. 34. – С. 242–246.

2. Педан Н. В. Семінар як форма підготовки організаторів дитячого руху в Україні (кінець 20-х років ХХ століття) / Н. В. Педан // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – Вип. 43. – С. 307–313.

3. Педан Н. В. Підготовка організаторів дитячого руху в Україні (з досвіду діяльності курсів 20–30-х років ХХ століття) / Н. В. Педан // Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. пр. Харківського нац. пед. ун-ту імені Г.С. Сковороди / за заг. ред. член-кор. НАПН України А. В. Троцько. – Харків : ХНПУ, 2011. – Вип. 29. – С. 118–128.

4. Педан Н. В. Становлення та розвиток системи підготовки організаторів дитячого руху в Україні (20–30-ті роки ХХ століття) / Н. В. Педан // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.)

та ін.]. – Умань :
ПП Жовтий О.О., 2012. – Вип. 6, ч. 1. – С. 340–347.

5. Дяченко Н. В. Школи з підготовки піонерських кадрів в Україні (20–30-ті роки ХХ століття) / Н. В. Дяченко // Вісник Черкаського університету. Сер. Педагогічні науки. – Черкаси : Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2014. – № 28 (321). – С. 65–69.

6. Дяченко Н. В. Подготовка научных кадров детского движения в Украине (20–30-е годы ХХ века) / Н. В. Дяченко // Естественно-гуманитарные исследования : междунар. журн. – Краснодар : Академия знаний, 2014. – № 2 (4) – С. 77–84. 2014. –

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Педан Н. В. Форми підготовки організаторів дитячого руху в Україні (20–30-ті роки ХХ століття) / Н. В. Педан // Роль едукативного середовища в підготовці вчителя початкової школи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 жовт. 2010 р. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – С. 136–138.

8. Дяченко Н. В. Самоосвіта як форма підготовки організаторів дитячого руху в Україні (20–30-ті роки ХХ століття) / Н. В. Дяченко // Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти : зб. тез і анотованих матеріалів XIV Всеукр. історико-пед. наук.-практ. конф. – К. : Інститут педагогіки НАПН України, 2014. – С. 21–22.

Праці, які додатково відображають результати дисертації

9. Педан Н. В. Роль організатора дитячого руху в соціалізації вихованців інтернатних закладів / Н. В. Педан // Проблеми загальної та педагогічної психології / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2011. – Т. XIII, ч. 1. – С. 328–335.

АНОТАЦІЇ

Левченко Н. В. Підготовка організаторів дитячого руху в Україні (20–30-ті роки ХХ століття). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2015.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення важливого й актуального завдання – виявлення та розкриття соціально-педагогічних засад підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття.

Обґрунтовано періодизацію процесу підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття: 1920–1923 рр. – етап становлення; 1923–1927 рр. – етап розвитку; 1927 р. – кінець 30-х років ХХ століття – етап реорганізації; виокремлено основні форми підготовки організаторів дитячого руху в Україні в досліджуваний період (курси, семінари та школи з підготовки піонерських кадрів різного рівня, заочне навчання та самоосвіта організаторів дитячого руху);

висвітлено процес підготовки керівних та наукових кадрів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття; розкрито науково-методичний супровід та інформаційно-комунікаційне забезпечення досліджуваного процесу.

Уточнено сутність ключових понять дослідження: «дитячий рух», «організатор дитячого руху», «підготовка організаторів дитячого руху», «соціально-педагогічні засади підготовки організаторів дитячого руху». Удосконалено наукові уявлення про історіографію проблеми, джерельну базу дослідження. До наукового обігу введено маловідомі та невідомі архівні документи, історичні факти, пов'язані з проблемою підготовки організаторів дитячого руху в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття.

Ключові слова: дитячий рух, піонерська організація, організатор дитячого руху, підготовка організаторів дитячого руху, соціально-педагогічні засади підготовки організаторів дитячого руху в Україні, 20–30-ті роки ХХ століття.

Левченко Н. В. Подготовка организаторов детского движения в Украине (20–30-е годы XX века). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины. – Умань, 2015.

В диссертации выявлены и раскрыты социально-педагогические основы подготовки организаторов детского движения в Украине в 20–30-е годы XX века.

Анализ историко-педагогических источников позволил считать 20–30-е годы XX века началом становления и развития инновационной системы подготовки нового типа педагога-организатора детского общественного объединения. Эта система в течение всего XX века развивалась, менялась, совершенствовалась, преодолевала состояние кризисов, проблем, приобретала жизнеспособности и устойчивости.

Историографический обзор проблемы подготовки организаторов детского движения в Украине в хронологических рамках исследования представлен следующими этапам: 10-е – первая половина 20-х годов XX века – зарождение педагогики детского движения, одним из направлений которой есть изучение процесса подготовки организаторов детских самостоятельных формирований и объединений; вторая половина 20-х – середина 30-х годов XX века – развитие исследований проблемы подготовки организаторов детского движения; вторая половина 30-х – середина 50-х годов XX века – этап «спада» многопланового изучения педагогической наукой пионерского движения; вторая половина 50-х – 90-е годы XX века – этап активизации, возрождения педагогических исследований, восстановления систематического, углубленного изучения явления детского движения в целом и проблемы подготовки его организаторов в частности; с 90-х годов XX века по настоящее время – современный этап развития историографических трудов по проблеме подготовки организаторов детского движения в Украине в исследуемый период.

Установлено, что понятийный аппарат проблемы подготовки организаторов детского движения требует усовершенствования. С этой целью были уточнены сущность основных понятий исследования: «детское движение», «организатор

детского движения», «подготовка организаторов детского движения», «социально-педагогические основы подготовки организаторов детского движения».

Подготовка организаторов детского движения – это целенаправленный процесс овладения профессиональными знаниями и умениями с целью приобретения навыков, необходимых для выполнения определенных видов работ, удовлетворение индивидуальных образовательных запросов и инициатив в сфере детского движения через различные формы профессионального образования (высшие и специализированные учебные заведения, стажировка на курсах повышения квалификации и т. д.) в контексте интеграции общественных и государственных образовательных институтов, обеспечивающих подготовку и повышение квалификации организаторов детских организаций и объединений.

Социально-педагогические основы подготовки организаторов детского движения рассмотрены как целостная совокупность исходных положений, идей, принципов, правил, требований на уровне организационного (нормативное обеспечение), содержательного (содержание, направления, формы и методы), научно-методического (научно-методическое сопровождение и информационно-коммуникационное обеспечение) структурных составляющих целенаправленного процесса овладения профессиональными знаниями и умениями с целью приобретения навыков, необходимых для выполнения определенных видов работ, удовлетворение индивидуальных образовательных запросов и инициатив в сфере детского движения через различные формы получения профессионального образования.

Осуществлен ретроспективный анализ подготовки организаторов детского движения в Украине в 20–30-е годы XX века. Осуществив анализ различных подходов к обоснованию научной проблемы, учитывая, что общественно-политические, социально-экономические и социально-культурные условия развития общества, особенности образовательной политики определяли цели, задачи, формы и методы социально-педагогической подготовки организаторов детского движения, мы предложили периодизацию процесса подготовки организаторов детского движения в Украине в 20–30-е годы XX века: 1-й этап (1920 – 1923 гг.) – становление подготовки организаторов детского движения в Украине; 2-й этап (1923 – 1927 гг.) – развитие подготовки организаторов детского движения в Украине; 3-й этап (1927 г. – конец 30-х годов XX века) – реорганизация подготовки организаторов детского движения в Украине.

Выделены формы подготовки организаторов детского движения в Украине в исследуемый период: по виду (курсы, семинары, школы, совещания, конференции, кабинеты); по продолжительности (краткосрочные или временные, долговременные или постоянные); по способу проведения (заочные, стационарные, самообразование); по целевой направленности (для «низовых», руководящих, научных кадров); по предметной направленности организатора (например, для инструкторов по физическому воспитанию); по типу детских формирований в соответствии с местом их деятельности (для вожатых городских (сельских) отрядов, для вожатых «транспортных отрядов» и др.); по возрасту членов детских организаций (для вожатых пионерских отрядов, вожатых октябрятских групп); по

национальной принадлежности организаторов или членов детских организаций (курсы пионерработников нацменьшинств для подготовки вожатых еврейских, польских, немецких отрядов и др.).

Охарактеризована научно-методическая составляющая подготовки организаторов детского движения в Украине в 20–30-е годы XX века, которая включает: подготовку руководящих и научных кадров детского движения, научно-методическое и информационно-коммуникационное обеспечение подготовки организаторов детского движения.

Ключевые слова: детское движение, пионерская организация, организатор детского движения, подготовка организаторов детского движения, социально-педагогические основы подготовки организаторов детского движения в Украине, 20–30-е годы XX века.

Levchenko N. V. The training of the children's movement organizers in Ukraine (20–30s of the 19th century). – Manuscript.

Thesis for the academic degree of candidate of Pedagogic Sciences in the speciality 13.00.01 – General pedagogics and the History of Pedagogics. – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, 2015.

The thesis presents a theoretical synthesis of the important and topical task – to define and reveal the social and pedagogical principles of preparing the organizers of the children's movement in Ukraine in the 20–30s of the 19th century: the retrospective analysis of preparing the organizers of the children's movement in Ukraine in the 20–30s of the 19th century. (the 1st stage (1920–1923) – conception; the 2nd stage (1923–1927) – development; the 3rd stage (1928–1935) – reorganization); the main forms of preparing organizers of the children's movement in Ukraine during the investigated period of time (courses, seminars and schools of training the pioneers of different levels; correspondence education and self-education of children's movement organizers) have been singled out; the process of training leaders of the children's movement in Ukraine in the 20-30s of the 19th century has been shown; the scientific and methodological as well as informational and communicational providing with training of the organizers of the children's movement in Ukraine during the mentioned period of time has been revealed.

The essence of such key notions as «children's movement», «organizer of the children's movement», «training of the children's movement organizers» and others has been specified; the scientific idea of the problem's historiography and the source of research has been improved. Little-known and unknown archival documents, historic facts connected with the problem of training the children's movement organizers in Ukraine during the 20-30s of the 19th century have been introduced to the scientific usage.

Key words: children's movement, Pioneer organization, the children's movement organizer, the training of the children's movement organizers, socio-pedagogical principles of training the children's movement organizers in Ukraine during 20–30s of the 19 cent.

Підписано до друку 22.05.2015 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 40.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua